

- ב. בוועידה דובר על קהילות יהודיות גדולות (5,000,000 יהודי ברה"מ, יותר מ-2,000,000 יהודי פולין) לצד קהילות יהודיות קטנות מאוד, כמו: **יהודי אלבניה - 200 בסה"כ** או יהודי נורבגיה - 1,300 יהודים.
- ג. מוזכרים יהודים במדינות ניטרליות, כמו: שבדיה (800), שוויץ (18,000), אירלנד (4,000) וכו'.
- ד. מוזכרות קהילות יהודיות **במדינות שלא נכבשו כלל** (יהודי אנגליה) ואפילו על **יהודי צפון אפריקה**, תחת הכותרת: "צרפת הבלתי כבושה – 700,000".

שאלה מספר 11 - המרד בגטאות

סעיף א'

על פי הקטע, יש לצאת למרד למען הסמל וכדי להותיר חותם היסטורי "למען שלוש שורות בהיסטוריה", למען ידעו הדורות הבאים שהיהודים עמדו על נפשם ונאבקו בצורר הנאצי ולא הלכו כצאן לטבח. בקטע נאמר "אולי בבוא היום, לאחר שנים רבות... יזכרו אותנו... סמל לרוח האדם שאין לדכאה". הכותב מדמה את מאבק היהודים בנאצים למאבק ההרואי של היהודים ברומאים, מאבק שגם דורות רבים לאחר שהסתיים מהווה עדות לגבורת המעטים מול הרבים. השיקולים נגד יציאה למרד בגטאות:

- החשש מעונש קולקטיבי: חברי תנועות המחתרת בגטאות חששו שחשיפת ההתארגנות וההכנות למרד יגררו ענישה קולקטיבית של כל יושבי הגטו. חברי תנועות הנוער, צעירים בשנות העשרים לחייהם, התקשו להחליט על מאבק שסופו כיליון של כל היהודים בגטו.
- יש להעדיף לחימה פרטיזנית ביערות: היכולת לפגוע בגרמנים ביער משמעותית הרבה יותר מלחימה בגטו. בנוסף הסיכוי להינצל בלוחמה פרטיזנית המתאפיינת בפעולות פגע וברח גבוה משמעותית מלחימה עירונית בגטו.
- אחריות לגורל המשפחות: המורדים בגטאות היו חברי תנועות הנוער, צעירים שעסקו בהברחת המזון לגטו. כל זמן שהמשפחות לא שולחו להשמדה הופנתה מרבית תשומת הלב של הצעירים היהודים לדאגה לגורל בני משפחתם ובמצב עניינים זה הכנות למרד היו בעדיפות שנייה.

סעיף ב'

הדרישות של מחברי הכרוז מהתושבים שנשארו בגטו וורשה הן:

- לא להאמין לשקרים שמפיצים הגרמנים על כך שהיהודים שגורשו מורשה נשלחו למחנות עבודה.
- חובה על היהודים להתנגד לצורר הנאצי ולא ללכת כצאן לטבח.
- אם אין באפשרותם של היהודים להתנגד באופן אקטיבי לגרמנים, עליהם להתחבא ולהקשות ככל האפשר על הנאצים.
- לטענת מחבר הכרוז עדיף מוות בכבוד על התמסרות מרצון לנאצים.

היחוד של המרד בגטו וורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים:

- לאחר שהנאצים נכשלו בניסיון לבצע אקציה בינואר 1943 התארגנה האוכלוסייה האזרחית בגטו למרד: הוכנו מקומות מחבוא, בהם נאגרו מים, מזון ותרופות וכאשר ניסו הנאצים לחסל את הגטו באפריל 1943 הם נתקלו בגטו ריק מאדם ומולם קבוצות המורדים ערוכות לקרב.
- זו הייתה התקוממות העירונית הראשונה רחבת ההיקף על אדמת אירופה הכבושה, שהחזיקה מעמד קרוב לחודש ימים ושלדיכוייה נדרשו הנאצים להקצות כוחות ניכרים.

שאלה מספר 12- תוניסיה בימי הכיבוש הנאצי (נובמבר 1942 עד מאי 1943)

סעיף א'

תוניסיה הייתה המדינה היחידה מבין ארצות האסלאם שהייתה בכיבוש נאצי ישיר. כיבוש תוניס היה תגובה לנחיתה האמריקנית באלג'יריה ("מבצע לפיד"). צבא הכיבוש כלל את הצבא הגרמני, שהשתלט על העיר תוניס, ואת הצבא האיטלקי-גרמני שהובס בלוב ונסוג לתוניס. הצבא הגרמני, היה כבר פחות מאיים לאחר שהובס בלוב, ולאחר הפצצות של חיל האוויר האמריקני, לצדו היה בעל ברית איטלקי חסר נשימה ועייף מן המלחמה.

המטרות העיקריות של הכיבוש הנאצי היו:

1. היערכות מול בעלות הברית- הגרמנים חששו להילכד בצבת, מצד אחד האמריקנים מאלג'יריה ומצד שני הבריטים ממצרים ולכן ראו הגרמנים בתוניסיה שדה מערכה אסטרטגי.
2. עזרה לנתינים איטלקיים- בתוניסיה התגוררו נתינים איטלקיים, ביניהם גם יהודים, בעלי רכוש רב וקשרי מסחר עם איטליה. הנתינים האיטלקיים שחששו מהחרמת רכושם על ידי משטר וישי(משטר שיתוף פעולה צרפתי ששלט בתוניסיה) ביקשו את התערבות הצבא הגרמני כהגנה מפני החרמה.
3. בתוניסיה חיו עם פרוץ מלחמת העולם השנייה 85,000 יהודים שהיוו 2.7% מהאוכלוסייה הכללית.

הצעדים שנקטו הנאצים נגד היהודים בתוניסיה היו:

1. ליהודים נגרם נזק אישי כתוצאה מהחרמת רכוש פרטי, הרס בתי מגורים עקב מהלכי המלחמה ומהיעדר מקומות עבודה.
2. ב- 23 בנובמבר 1942 עצרו הגרמנים ארבעה מראשי הקהילה ביניהם נשיא הקהילה היהודית בן השבעים, שנעצר לשלושה ימים, שוחרר אך חויב להתייצב כל יום במפקדת הגסטפו. שחרור מנהיגי הקהילה הושג בזכות התערבותם של המושל הצרפתי ממשטר וישי, ראש עריית תוניס המוסלמי והקונסול האיטלקי.
3. יהודים פונו מדירותיהם המרווחות בצפון העיר, בשדרות פאריס. מקלטי הרדיו שלהם הוחרמו כדי שלא יוכלו להאזין לשידורי רדיו "צרפת החופשית" מלונדון.
4. ב- 6 בדצמבר 1942 בוטל הוועד היהודי הקיים, ועל הוועד היהודי החדש שהוקם, הוטל התפקיד לגייס תוך יממה 2000 יהודים מגיל 17-50 לעבודות כפייה, מספר שהוגדל כעבור

יומיים ל- 3000. הוועד הצליח לגייס רק 120 איש ובתגובה פתחו הגרמנים במאסרים המוניים ברובע היהודי, בעקבות בקשה להארכת הזמן נדחתה מעט הגזרה. בסך הכל גויסו כ- 5000 איש לעבודות כפייה, הם פוזרו בין 30 מחנות ואתרים.

5. במרץ 1943 חויבו היהודים לעבוד טלאי צהוב, אך הגזרה לא בוצעה בגלל לחץ של בני הברית האיטלקיים (חלק מהקהילה היהודית היה ממוצא איטלקי).

סעיף ב'

כ- 5000 יהודים נשלחו למחנות עבודה והועסקו בעבודות כפייה. היהודים התגוררו במחנות בתנאים קשים וסבלו מענישה חמורה. הגרמנים דרשו מיהודי תוניסיה לשלם כסף רב, הפקיעו מיהודים רכוש רב ונכסים ואף שלחו כ- 20 יהודים אל מותם במחנות השמדה באירופה- צעדים אלה הם חלק ממאפייני שואת העם היהודי.

עם זאת, ניתן לזהות מספר מאפיינים שונים בשואת יהודי תוניסיה שמנעו השמדה המונית, כפי שקרה ביהדות אירופה:

1. הרכב הצבא- החיילים והמפקדים היו לאחר קרב אל-עלמין. הם ראו את חיילי בעלות הברית מתקרבים וידעו שהם לא הולכים להישאר זמן רב בתוניסיה.
2. בעלות הברית הפציצו בלי הפסקה את מדינות הציר.
3. תוניסיה הייתה מנותקת ממערך התחבורה של גרמניה וממוקדי ההשמדה. הנאצים לא הצליחו למצוא תחליף בעיקר בשל הפצצות בעלות הברית.
4. תקופת הכיבוש הנאצי הייתה קצרה יחסית (חצי שנה).
5. האוכלוסייה המקומית לא שיתפה פעולה, גם בשל העובדה שלא הייתה תעמולה אנטי יהודית וגם בשל אהדה מסוימת ליהודים בחוגי השלטון.

פרק שלישי – אפשרות א'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על השנים 1945-1950 (שאלות 14-16), ועל אחת מהשאלות ביחידות הגישור על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 17-19).

נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה מספר 14 - המלחמה הקרה

סעיף א'

הבהרת המושג מלחמה קרה

המושג "מלחמה קרה" מתייחס למצב של מתיחות ויריבות בין ארה"ב לבריה"מ שהחל לאחר מלחמת-העולם השנייה ונמשך עד לקריסתה של ברה"מ ב-1991. המלחמה הקרה לא הגיעה לכדי עימות מזוין ישיר בין שתי מעצמות-העל והתנהלה באמצעות יריבות אידיאולוגית ועימותים מדיניים, כלכליים, תעמולתיים, תחרות טכנולוגית, מאבק על אזורי השפעה ושליטה בעולם ומרוץ חימוש אגרסיבי.

הסיבות ליריבות בין המעצמות שהובילה למלחמה הקרה

- 1. פערים אידיאולוגיים:** בתקופת מלחמת-העולם השנייה שיתפו ביניהן פעולה ארצות-הברית הדמוקרטית וברית-המועצות הקומוניסטית במאבק להכנעת הנאצים. לקראת סיום המלחמה, כשברור היה שגרמניה הנאצית הוכרעה, צפו ועלו ההבדלים האידיאולוגיים המהותיים בין שתי המדינות: ארצות-הברית בעלת השקפת העולם הדמוקרטית-ליברלית הדוגלת ביוזמה פרטית וחירות הפרט, וברית-המועצות הקומוניסטית בעלת המשטר הטוטליטרי הרומס את זכויות הפרט ומבוסס על כלכלה ריכוזית. ארצות-הברית ראתה בקומוניזם אידיאולוגיה השואפת להתפשט ואילו ברית-המועצות חששה מעוצמתה הכלכלית של ארצות-הברית המייצגת את הדמוקרטיה הקפיטליסטית המערבית.
- 2. הקמת "הדמוקרטיה העממיות":** ברית-המועצות הדפה את הצבא הגרמני משטחה והתקדמה עד לבירת גרמניה- ברלין. בדרך לברלין שיחררו הרוסים שורה ארוכה של מדינות במזרח ובמרכז אירופה שנשלטו בידי הנאצים. במדינות אלו קמו משטרים קומוניסטיים בחסות ברית-המועצות שכונו "דמוקרטיה עממיות". הפיכת המדינות במרכז ובמזרח אירופה ל"דמוקרטיה עממיות" נתפסה בעיני ברית המועצות כצעד הגנתי- יצירת חגורת הגנה שתמנע מתקפה עתידית ממערב, ובעיני ארצות-הברית כצעד של תוקפנות המעיד על כוונות ההשתלטות של סטאלין.
- 3. החשש מעוצמתו של הצבא האדום:** בסיום מלחמת העולם השנייה פירקו האמריקנים את מרבית כוחותיהם הצבאיים והחזירו בתוך זמן קצר את הצבא האמריקני שהיה מוצב על אדמת אירופה לארה"ב. בזמן שהאמריקנים מפרקים את צבאם, המשיכו הרוסים להחזיק צבא עצום, שמנה מיליוני חיילים ושלט על כל מרכז ומזרח אירופה. הימצאותו של הצבא הרוסי בליבה של אירופה יצרה חשש בקרב המדינות הדמוקרטיות במערב היבשת מעוצמתה הצבאית של ברית-המועצות.

באותה העת חשים הרוסים מאוימים מעוצמתה הכלכלית של ארצות-הברית, שכלכלתה יצאה מחוזקת מהמלחמה.

4. **המצאות פצצת האטום בידי ארה"ב:** בסיום מלחמת העולם השנייה חשפה ארצות-הברית את העובדה שהיא מחזיקה בידיה פצצות אטום בעלות כוח הרס אדיר. העובדה שארצות-הברית מחזיקה בנשק כה חדשני בעל יכולת הרס עצומה יצרה חשש בקרב המנהיגות הרוסית והובילה להגברת המתח בין ארצות-הברית וברית-המועצות. מנהיג ברית-המועצות סטלין חש נבגד מבעלת בריתו במלחמה בשל העובדה שפצצות האטום פותחו בחשאיות, מבלי לשתף את הרוסים, למרות שיתוף הפעולה ההדוק בין ארצות-הברית וברית-המועצות במאבק מול הנאצים במלחמת העולם השנייה.

סעיף ב'

התוכן של דוקטרינת טרומן

בחודש מרץ 1947 פונה נשיא ארה"ב טרומן לקונגרס בבקשה לאשר הקצבה של 400 מיליון דולר לסייע ליוון ולתורכיה במטרה לשמור על הדמוקרטיה במדינות אלו. טרומן הדגיש בבקשתו שרק תמיכה כלכלית מסיבית תאפשר למדינות אלה להיחלץ **מסבל ומחסור**, העלולים לעודד צמיחת משטרים קומוניסטיים בהן. כך החלה **"מדיניות הבלימה"** האמריקאית ששמה לה למטרה לנסות ולבלום את הקומוניזם בכל מקום בו ינסה להתפשט.

דוקטרינת טרומן באה לידי ביטוי בתוכנית מרשל כדלקמן:

תוכנית מרשל מבטאת את מדיניות הבלימה האמריקנית. הרצון לבלום את התפשטות הקומוניזם היווה את אחד המניעים המרכזיים להציע את הסיוע הכלכלי לאירופה. האמריקנים ראו קשר ברור בין עוני ומצוקה כלכלית וצמיחת משטרים קומוניסטיים. דמוקרטיה לא יכולה להתבסס בארצות בהן סובלת האוכלוסייה מפערים ניכרים בין קומץ עשירים והמוני תושבים השרויים בעוני ובייאוש. החשש בארצות הברית היה שההרס האדיר שיצרה מלחמת העולם השנייה באירופה והמצוקה הכלכלית והחברתית יעודדו צמיחת משטרים קומוניסטיים ביבשת ולכן יש לשקם במהירות את כלכלת אירופה.

ארה"ב הציגה את תוכנית מרשל כתוכנית שמטרתה למגר את הרעב, הייאוש והעוני באירופה, אך אין ספק שהתוכנית נועדה גם לבלום את חדירת ברית-המועצות למערב אירופה. בתוכנית לקחו חלק 16 מדינות אירופיות ובשנים 1948-1952 הזרימה ארה"ב לאירופה סכום עצום של 12 מיליארד דולר. בתקופת התוכנית צמח התוצר הלאומי הגולמי במדינות מערב אירופה באופן דרמטי: 25% מדי שנה, והייצור הכלכלי בהן זינק ב-64%. בסיום התוכנית, התאושו מדינות מערב אירופה וחזרו לפסים של ייצור וצמיחה שאפשרו להן עצמאות כלכלית.

שאלה מספר 15 - מדיניות בריטניה לאחר המלחמה ותגובת היישוב היהודי

סעיף א'

מדיניותו של בוויין מצהירה על סגירת שערי ארץ-ישראל להגירה יהודית. בוויין מציע ליהודים להישאר באירופה ולתרום שם מכישוריהם ומיכולתם לחידוש שגשוגה של היבשת. סגירת השערים לעלייה יהודית פירושה הרס המפעל הציוני כיוון שללא ציבור יהודי ניכר בארץ-ישראל לא יוכלו היהודים לתבוע זכות על הארץ. בקטע טוען בוויין ש"יש לאפשר ליהודים לחיות במדינות אירופה... ולתרום מיכולתם ומכישורונם לשגשוג אירופה", ובנוסף שפלשתינה- ארץ-ישראל לא יכולה לשמש פתרון לפליטי השואה היהודים.

סעיף ב'

השינוי שחל ביחסים בין הארגונים הצבאיים ביישוב היהודי בעקבות מדיניות בריטניה עם סיום מלחמת העולם השנייה הוא שלראשונה איחדו כוחות שלושת ארגוני המחותרת של הישוב: ההגנה האצ"ל והלח"י במאבק נגד הבריטים. עד לשלב זה לא נשמעו האצ"ל והלח"י, שכוננו הארגונים "הפורשים", להנהגת היישוב ונטו לפעול לבדם נגד הבריטים, לעיתים בניגוד מפורש לקו שנקטו מנהיגי היישוב. כעת החל פרק חדש בו פועלים שלושת הארגונים יחד במסגרת "תנועת המרי העברי" במטרה לסלק את הבריטים מארץ-ישראל.

שלוש פעולות במאבק נגד הבריטים בתחומים שונים:

- העפלה-** בסיום מלחמת העולם השנייה נותרו באירופה מאות אלפי פליטי שואה יהודים (שכוננו חסרי בית, "העקורים"). כ-200 אלף מפליטים אלה התרכזו במחנות באזור הכיבוש האמריקני בגרמניה. פליטים אלו שאפו לעזוב את אדמת אירופה המקוללת ולעלות לארץ-ישראל. למחנות הגיעו שליחי הישוב וחיילי הבריגאדה היהודית במטרה לסייע לפליטים להגיע לארץ. כך החלה תנועת ההעפלה שלאחר מלחמת העולם-השנייה, שהלכה והתרחבה והפכה לתופעה בעלת משמעות לאומית ומדינית מכרעת ומכשיר מרכזי של הציונות במאבק על הקמת המדינה. בשנים 1945-1948 הפליגו לחופי הארץ 66 ספינות ובהן כ-70 אלף מעפילים. ההעפלה הפכה לאחת מהזרועות החשובות במאבק היישוב היהודי בארץ ישראל על עצמאותו.
- התיישבות-** עם סיום מלחמת העולם השנייה חזר הישוב היהודי לפעול בתחום התיישבות בהיקף נרחב. במשך שנתיים וחצי, מסיום המלחמה ועד לקבלת החלטת החלוקה באו"ם הוקמו 49 יישובים חדשים, יותר מאשר בכל חמש וחצי שנות מלחמת העולם השנייה. המטרה הייתה לקבוע עובדות בשטח, נוכח הפעילות המדינית בזירה הבינלאומית שבמסגרתה נדונה האפשרות לחלוקת הארץ וסימן השאלה לגבי גבולותיה של המדינה היהודית שתקום.
- מאבק צבאי-** בסתיו 1945 פקעה סבלנותה של הנהגת הישוב לנוכח יחסה העוין של בריטניה לשאיפות הציוניות. דוד בן גוריון, מנהיג הישוב (תפקידו הרשמי: יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית), הורה להגנה לפתוח במאבק מזוין נגד הבריטים, על מנת להוכיח להם שהישוב אינו יכול לקבל את מדיניותם העוינת. בהוראת בן-גוריון הוזמנו גם האצ"ל והלח"י ליטול חלק

במאבק, בתנאי שיסורו (ישמעו) למרות (סמכות) הנהגת הישוב. האצ"ל והלח"י נענו לפנייה וכך באה לעולם "תנועת המרי העברי", שפעלה כעשרה חודשים, כאשר כל שלושת ארגוני המחותרת של הישוב פועלים בשיתוף פעולה נגד הבריטים. על פעולות תנועת המרי העברי פיקחה ועדה משותפת ומיוחדת מטעם הנהגת הישוב שנקראה בשל סודיותה ועדת איקס (X) ובה היו חברים נציגים של כל הקבוצות הפוליטיות החשובות בישוב. הועדה גיבשה תוכנית מקיפה לפעילות אנטי-בריטיות.

שאלה מספר 16 - השלב הראשון של מלחמת העצמאות

סעיף א'

הקשיים של הישוב היהודי בשלב הראשון של המלחמה:

- א. לכוח הערבי היו מספר יתרונות על פני הכוח היהודי הלוחם: רמת אימונים גבוהה מהבריטים והצרפתים, עוצמה אווירית ועוצמה יבשתית.
- ב. הבריטים קיבלו שתי החלטות סותרות באשר לתהליך הפינוי, שלא תמיד עמדו במבחן המציאות: מצד אחד, להמשיך לשלוט בארץ ישראל עד תום המנדט הבריטי, בלי להרשות לגורם כלשהו, לרבות האו"ם, להתערב. ומצד שני, לפנות את כוחותיהם מהארץ במסודר ובמינימום נפגעים ונזק. כך נוצר מצב סבוך שבו מצד אחד בריטניה היא הכוח השולט בארץ ואינה מוכנה לכל סיוע, ומן הצד האחר היא מתמקדת בפינוי כוחותיה, ואינה מעורבת באופן אפקטיבי בסכסוך בין הצדדים.
- ג. נוצר חלל שלטוני שבמהלכו החלו פעולות טרור כנגד הישוב היהודי בארץ ישראל דוגמת אירועי שיירת הדסה.

סעיף ב'

בבסיסה של התוכנית עמדה התפיסה, כי לקראת פלישה ערבית שתרחש ללא ספק עם סיום שלטון המנדט הבריטי ב-15 במאי 1948, יש להשתלט על שטחה של המדינה העברית ולהגן על גבולותיה וליצור רצף טריטוריאלי ע"י כיבוש כפרים ערביים, שכונות וערים ערביות. התושבים הערבים שיביעו תמיכה בארגון יורשו להישאר בתחום האזור היהודי, ואילו האחרים יגורשו או יותר להם להימלט. נוסף על כך, יש לכבוש תחנות משטרה, תחנות רכבת ומשלטים חשובים.

הקשיים שלהם ניסתה לתת מענה:

- א. לא היה רצף טריטוריאלי בין הישובים היהודיים בארץ ישראל. בין הישובים היו כפרים, שכונות וערים ערביות.
- ב. קיומם של מאחזים אסטרטגיים חשובים לערבים בארץ ישראל ובהם תחנות משטרה, תחנות רכבת ומשלטים חשובים.

יחידת גישור: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 17-19

שאלה מספר 17

גורמים למגמות איחוד:

1. עלייתם של מנהיגים כריזמטיים שנשאו את דגל האחדות הערבית כאחת המטרות המרכזיות של מדיניותם והשקפת עולמם. הדוגמא הבולטת היא גמל עבד אל נאצר נשיא מצרים.
2. המאבק בישראל כמדינה ציונית וכמי שמייצגת את שרידי הקולוניאליזם באזור. כל מדינות ערב היו מאוחדות סביב הצורך להמשיך את המאבק בישראל, בייחוד לנוכח המפלה במלחמת העצמאות.
3. הופעת מפלגות דוגמת מפלגת הבע"ת שנושא האחדות הערבית שימש מרכיב מרכזי במצען וציר אידיאולוגי משמעותי שהתקשר לתפיסות חברתיות ופוליטיות שאותן ניסו מפלגות אלו לקדם.

גורמים למגמות פיצול:

1. **אופי המשטרים.** מצד אחד פועלים במזרח התיכון משטרים מלוכניים ושמרניים: בעיראק, בירדן, בערב הסעודית, בתימן ובנסיכויות המפרץ, ומצד שני משטרים רפובליקניים בסוריה, בלבנון ובמצרים, משטרים ששאפו לרפורמות חברתיות וראו עצמם "מהפכניים" ו"מתקדמים".
2. **המאבק הבין גושי- המלחמה הקרה.** המלחמה הקרה באה לידי ביטוי גם במאבק על אזורי השפעה ושליטה בעולם. במסגרת המאבק הבין גושי תמכה ברית-המועצות במצרים סוריה ועיראק (לאחר הדחת המלך) וארצות-הברית ובריטניה תומכות במשטר המלוכני בירדן ובלבנון. בקיץ 1958 הגיע המעורבות האמריקאית-בריטית לשיאה כאשר כוחות צבא אמריקאים נחתו בחוף לבנון לפי בקשתם הדחופה של נשיא לבנון וממשלתו, וכוחות צנחנים בריטיים הגיעו לעמאן (בירת ירדן) לפי בקשת המלך וממשלתו. ההתערבות האמריקאית-בריטית התרחשה לאחר שנוצר חשש משמעותי לאובדן עצמאותן של ירדן ובלבנון לנוכח הפעילות החתרנית שהוביל נאצר שניצב באותה העת בראש האיחוד המצרי-סורי (קע"ס). [בתוך חודשים ספורים פונו הכוחות האמריקאים והבריטים לאחר שחלף האיום].
3. **פיצול עדתי ודת-י** המדינות הערביות במזרח התיכון היו מפוצלות בין זרמים שונים באסלאם (סונים, שיעים) דתות אחרות (הנוצרים בלבנון) ועדות שונות (דרוזים בסוריה ובלבנון). פיצול עדתי ודת-י זה תרם גם הוא למגמות הפילוג בעולם הערבי.

שאלה מספר 18

מדוע החליטה ישראל לצאת למלחמת סיני?

- **פעולות ההסתננות- "הפדאיון"** - בשנים שקדמו למלחמת סיני סבלה ישראל מתופעה של הסתננות פליטים פלסטינים לשטחה. בתחילה מדובר היה בערבים שברחו ממקום מושבם

במלחמת העצמאות ובקשו לחזור לביתם, אך בשנים 1955-1956 לבשה ההסתננות אופי של טרור. לישראל החלו לחדור חוליות מסתננים למטרות שוד ורצח בעיקר ממצרים, אך גם מירדן. במצרים החלו מתארגנות חוליות של פליטים פלסטינים שעברו אימון בידי הצבא המצרי ונשלחו לבצע פיגועי טרור בישראל. חוליות אלו נודעו בכינוי "פדאיון" (מקריבי עצמם) והן יצרו תחושה של חרדה וחוסר שקט בציבור הישראלי. בשנה שקדמה לפרוץ מלחמת סיני הגבירו הפדאיון את התקפותיהם לאורך הגבול ובתגובה יזמה ישראל פעולות גמול שהגבירו מאד את המתח עם מצרים וירדן.

- **שינוי במאזן החימוש האזורי - עסקת הנשק הצ'כית** - באוגוסט 1955 נחתמה עסקת נשק גדולה בין מצרים וצ'כוסלובקיה, ששימשה למעשה מתווכת להעברת החימוש ממוסקבה לקהיר. עם הגעת משלוחי הנשק הראשונים למצרים הודיעו המצרים שכעת "ידברו עם ישראל בשפת הכוח". עסקת הנשק הצ'כית עוררה דאגה רבה בישראל כאשר הרמטכ"ל – משה דיין, הסביר לממשלה שעם השלמת העסקה יהיו כוחות השריון ומטוסי הסילון המצריים גדולים פי ארבעה מהכוח הישראלי. ישראל ביקשה לבצע מהלך התקפי יזום שינטרל את הנשק החדש שסופק למצרים.
- **פגיעה בדרכי התחבורה הימיות והאוויריות לישראל** - בספטמבר 1955 סגרה מצרים את מיצרי טירן בפתח מפרץ אילת בפניי שייט לישראל. המצרים הציבו תותחים בשארם-א-שייך והשתלטו על האיים טירן וסנפיר השולטים על המיציצים. בנוסף נמנעה הטיסה מאילת דרומה. ישראל החליטה ליזום מלחמה במטרה לפרוץ את הסגר הימי והאווירי על דרום הארץ.
- **יצירת בריתות צבאיות של מדינות ערב נגד ישראל** - באוקטובר 1955 חתמו מצרים וסוריה על ברית הגנה והקימו פיקוד צבאי משותף. לאחר מספר חודשים הצטרפה גם ירדן לברית הצבאית המצרית – סורית כשהיא מאפשרת כניסת יחידות של צבא עיראק לשטחה. בנוסף, חתמה מצרים ברית הגנה עם ערב הסעודית ותימן. בשלב זה הכריזה הליגה הערבית כי התקפה על מצרים תחשב התקפה על מדינות ערב כולן. ישראל חשה שעניבת החנק הולכת ומתהדקת סביב צווארה וחיפשה ליזום מערכה צבאית שתפורר את הבריתות שניצבו מולה.
- **משה דיין ודוד בן גוריון תמכו במלחמה יזומה** - ראש-המשלה דוד בן גוריון והרמטכ"ל משה דיין תמכו במלחמה יזומה, בהנחה שניצחון במלחמה יחזק את כוח ההרתעה של ישראל, יביא את הערבים להשלים עם קיומה של המדינה היהודית, ויאפשר לישראל לשפר את גבולות שביתת הנשק שנחתמו בסיום מלחמת העצמאות (1949) לקראת הסכם סופי שייחתם עם מדינות ערב.
- **היווצרות הברית עם בריטניה וצרפת** - ראש הממשלה דוד בן גוריון הוטרד מאד מהאפשרות ל"סיבוב שני" מול מדינות ערב, כאשר ישראל ניצבת לבדה ללא מעצמה תומכת. הלאמת תעלת סואץ בידי שליט מצריים (נאצר) יצרה הזדמנות חד-פעמית לברית עם בריטניה וצרפת. כך נוצרה הזדמנות למבצע משותף בריטי-צרפתי-ישראלי, דבר שתאם את עמדת בן גוריון שהתנאי ליציאה למלחמה יזומה הוא השגת ברית צבאית עם אחת המעצמות.

שאלה מספר 19

שתי השפעות של מלחמת יום הכיפורים על החברה בישראל:

- מחאה ציבורית וזעזועים פוליטיים** - כחודש לאחר סיום מלחמת יום הכיפורים הוקמה ועדת חקירה ממלכתית "ועדת אגרנט" לבחינת המחדלים שהובילו לחוסר המוכנות הישראלי בפרוץ המלחמה. באפריל 1974 פרסמה הוועדה דו"ח ביניים והמליצה על הדחת הרמטכ"ל [דוד אלעזר] ופיטוריהם של שורת קצינים בכירים. במפתיע לא מצאה הוועדה דופי בהתנהגות שר הביטחון משה דיין ושיבחה את התנהגותה של ראש הממשלה גולדה מאיר. כתוצאה מאי לקיחת אחריות של הדרג הפוליטי לתוצאותיה הקשות של המלחמה החלה תנועת מחאה ציבורית שבראשה עמדו קצינים וחיילים בדרישה להתפטרות הממשלה [המפורסם שבמנהיגי המחאה הוא רס"ן מוטי אשכנזי, מפקד המוצב היחיד בתעלה שלא נפל בידי המצרים]. כתוצאה מההפגנות והלחץ הציבורי התפטרה ממשלת גולדה והממשלה החדשה שהוקמה על-ידי יצחק רבין ביוני 1974 לא כללה את דיין. הביקורת הציבורית סללה את הדרך למהפך הפוליטי ב-1977 בו עלתה לראשונה לשלטון מפלגת "הליכוד" בראשותו של מנחם בגין.
- משבר כלכלי**: המשק הישראלי ספג מהלומה כלכלית, שהובילה לקיפאון וליצירת אינפלציה.

פרק רביעי – אפשרות ב'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 20-22), ועל אחת מהשאלות ביחידת המבוא על השנים 1945-1950 (שאלות 23-25).

נושא הרחבה: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 20-22

המזרח התיכון בשנות ה-50 וה-60

שאלה מספר 20 - מצרים בימי נאצר

סעיף א'

המדיניות הכלכלית- חברתית של נאצר:

המדיניות הכלכלית- חברתית של נאצר התבססה על הנהגתו של **סוציאליזם ערבי**, על מודל ריכוזי-סוציאליסטי.

הסוציאליזם המצרי, בניגוד לסוציאליזם בברית המועצות, לא ביטל את הרכוש הפרטי לחלוטין. היוזמה הפרטית המשיכה להתקיים במשק שרובו רוכז וכוון על ידי המדינה. כך נוצר מעין מיזוג בין סוציאליזם לקפיטליזם, תוך שימת דגש על רפורמות סוציאליסטיות. משטרו של נאצר התחייב להגשים את "**מהפכת הפלאחים והפועלים**", ולסלק את המעמדות הגבוהים.

הפעולות שנקט להגשים מדיניות זו :

- א. הונהגת רפורמה חקלאית, ששמה קץ למעמדם המועדף של בעלי האחוזות הגדולים. הרפורמה הגבילה בהדרגה את הרכוש הקרקעי של בעלי האחוזות הגדולים. הקרקעות שהופקעו חולקו בין מאות אלפי מחוסרי קרקע, שאורגנו באגודות שיתופיות לעיבוד קרקעותיהם.
- ב. כדי לשפר דרכי העיבוד החקלאי ולהרחיב את האדמות החקלאיות הורחבה ושוכללה מערכת ההשקיה. בעידודו של נאצר ובמימונה של ברית המועצות הוקם סכר אסואן, ששינה את חייהם של מאות אלפי פלאחים, ונחשב לאחד ההישגים החשובים ביותר של שלטון נאצר.
- ג. הלאמת הונם של זרים ובני מיעוטים, בנקים, מפעלי תעשייה, מערכות תחבורה, סחר חוץ ומכרות. כל הפעולות האלה נועדו להפוך את המשק המצרי למשק ריכוזי ומתוכנן, שבו המדינה תתכנן את הפעילות הכלכלית, תכוון אותה ותפקח עליה.
- ד. חקיקה הסוציאלית בתחומים בריאות, חינוך והגנה על זכויות העובד הורחבה כדי לצמצם את הרעב. נקבע מונופול של המדינה על התוצרת החקלאית שסופקה לתושבי מצרים.

סעיף ב'

הצעדים שנקט נאצר במדיניות החוץ :

1. בראשית 1958 הוקמה הקהילה הערבית המאוחדת, הקע"ם, שהייתה איחוד פדרלי בין מצרים לסוריה. תוכנית האיחוד הובילה לשיתוף פעולה מלא בתחומים מדיניים, צבאיים, כלכליים ומשפטיים. הוקמו ממשלה פדרלית וצבא משותף שבראשו עמדה מפקדה משותפת. על פי התוכנית יתחלפו הנשיאים הסורי והמצרי לסירוגין בכל שנתיים. כמו כן תוקם מועצה מחוקקת פדרלית שחבריה ייבחרו בפרלמנטים בשתי המדינות. הייצוג הדיפלומטי של שתי המדינות יהיה משותף, ולתושבי שתי המדינות תוענק אזרחות פדרלית. בפועל הפך נאצר למנהיגה של הפדרציה, וניסה להשתלט על סוריה.
2. ב-1962 התחוללה בתימן הפיכה צבאית, השליט המסורתי (האימאם) הודח על ידי קציני צבא פרו-נאצריסטים, שקראו למצרים לבוא לעזרתה של תימן. השליט המודח נמלט למדבר אל נאמניו בקרב השבטים, וקרא לעזרת ערב הסעודית. בתימן פרצה מלחמת אזרחים שבה היו מעורבות מצרים וערב הסעודית. נאצר נחלץ להגן על המשטר הרפובליקני המהפכני, ושלח לתימן חיל משלוח מצרי גדול, ובכך סיבך את מצרים במלחמה יקרה וחסרת תכלית שנמשכה עד 1967. הכישלון המצרי בתימן וניצחונם של השבטים התימניים במאבק עם המצרים הביאו את נאצר להתגרות בישראל. התבוסה בתימן סימלה את תחילת היחלשותו של הנאצריזם.
3. על ממשלות ערביות שלא צייתו לתכתיביו הפעיל נאצר לחץ וחתר תחת שלטונן. לדוגמה, נעשה ניסיון לחולל מהפכה פרו-נאצריסטית בלבנון בעידוד ובמימון מצרי. גם בעיראק התחוללה מהפכה בעידודה של מצרים, שנועדה להפיל גורמים פרו-מערביים מהשלטון. על ירדן הופעל לחץ כדי שתפעל על פי אינטרסים ערביים ולא פרו-מערביים.

כל אלה הפכו את נאצר למנהיג הדומיננטי ביותר בעולם הערבי, אך לא לאורך זמן.

שאלה מספר 21 - מלחמת ששת הימים

ישראל החליטה לפתוח במלחמה בחזית הדרום ביוני 1967 מהסיבות הבאות:

- א. ישראל פיתחה "קווים אדומים שהפרתם על ידי האויב נחשבה גורם המצדיק הנחתה. נאצר חצה כמה קווים אדומים יותר מכל הכבידו על ישראל ריכוזי הכוחות המצריים בקדמת סיני" - ההנחה בישראל הייתה כי הצבא המצרי מתכוון למלחמה ולכן יש לגייס כוחות צבא מנגד לכוחות המצריים כדי לבלום התקפה מצרית אפשרית. המצב נראה כמסוכן "המעבר מהיערכות הגנתית למתקפה עלול להיות קצר..."
- ב. השפעתה של המלחמה הקרה על התפתחות העימות ועל פרוץ המלחמה. במהלך המלחמה הקרה גברו נקודות המחלוקת, החיכוך והעימות בין שתי מעצמות העל באזורים שונים בעולם. בתקופה זו הייתה המלחמה בוויטנאם גורם שהעמיק את הפערים ואת הניגודים. גם במזרח התיכון התרחב הקרע בעקבות העימות בין שתי מעצמות העל: ברית המועצות התקרבה למצרים ולסוריה, וסיפקה להן נשק, ואילו ארצות הברית וישראל הידקו את הקשרים ביניהן. ארצות הברית החלה לספק לישראל באופן ישיר נשק כבד, טנקים וטילים נגד מטוסים.
- ג. הקמת אש"ף ומרכזיותה של הבעיה הפלשתינית ביחסי ישראל- מדינות ערב. ועידת הפסגה הערבית הראשונה התקיימה ב-1964. בוועידה נידונה בעיית הפליטים הפלשתינים, והוחלט על הקמת הארגון לשחרור פלשתיין, אש"ף, כארגון גג לארגונים פלשתיניים שקמו בכמה מדינות ערביות. הקמת ארגון מדיני- צבאי נועדה לשרת את מדיניות החוץ הערבית במאבקה עם ישראל ו"לשחרר את אדמת פלשתיין" מידי ישראל. הארגון אימץ אמנה לאומית שבה הוגדרו מטרות הארגון: פלשתיין היא מולדתו של העם הפלשתיני, הזכאי לזכות להגדרה עצמית. שחרור אדמת פלשתיין יהיה מוחלט, ויושג אך ורק בכוח. ארגון אש"ף החל בפעולות חבלה נגד ישראל, והחרדה גברה על רקע חתימת הסכם הגנה משותף בין מצרים לסוריה.

סעיף ב'

ההשפעות של מלחמת ששת הימים על החברה והכלכלה במדינת ישראל:

- א. השפל הכלכלי שאפיין את ישראל ערב המלחמה התחלף בגאות כלכלית. קשרי החוץ של ישראל עם מדינות רבות התרחבו, והחלה תקופה של תנופה כלכלית שנבעה בעיקר הודות לשיקום השטחים שנכבשו וביצורים, להרחבת תנופת הבנייה ולקשרים הכלכליים עם האוכלוסייה הערבית בשטחים שהייתה כוח עבודה זול. הממשלה ביצעה פרויקטים רבים בתחום הביטחון, ובהם הקמת קו הביצורים, "קו בר לב", בתעלת סואץ. כל אלה יצרו אווירה של פריחה כלכלית שבחלקה הייתה לא מבוקרת.
- ב. החזקת שטחים רחבים חייבה שליטה על אוכלוסייה ערבית גדולה. ישראל לא סיפחה את כל השטחים הכבושים למעט ירושלים המזרחית ורמת הגולן, ועתידם נותר שנוי במחלוקת.

ביתר השטחים הנהיגה ישראל משטר צבאי, שאפשר לאוכלוסייה המקומית לקיים את מערכות המינהל שברשותה, ולפעול על פי החוקים המקומיים שהיו נהוגים קודם לכיבוש. משה דיין הנהיג מדיניות של "גשרים פתוחים", שהבטיחה מעבר חופשי של אנשים וסחורות בין הגדה המערבית לבין ירדן. כל עוד לא גילו התושבים הערבים סימני התנגדות, ניסה הממשל הצבאי לשמור על מדיניות ליברלית ומתונה ככל האפשר. האיסורים שחלו על האוכלוסייה המקומית היו בעיקר בתחום הפוליטי, שכללו איסור על האוכלוסייה להתארגן פוליטית למימוש זכויותיה הלאומיות. אבל בתחום הכלכלי ניתנה לאוכלוסייה חירות שאפשרה לה להתפתח, פותחו תשתיות, החקלאות שופרה והאבטלה חוסלה. האוכלוסייה כלה ליהנות מעלייה ברמת החיים ומרווחה כלכלית יחסית.

שאלה מספר 22 - עלייה וקליטה בשנות ה-50 וה-60

סעיף א'

הסיבות לעלייה:

מאוצות אירופה

א. מרבית העולים שהגיעו מאירופה בשנים הראשונות היו ניצולי שואה – "שארית הפליטה". רובם עלו בגלל התפיסה שהתגבשה בעקבות השואה – חוסר רצון להישאר במקומות שבהם התרחשה השואה. בחלק ממדינות אירופה נערכו פוגרומים ביהודים לאחר השואה, כמו בעיר קילצה בפולין ביולי 1946. עבור ניצולי השואה נתפסה הקמת מדינת ישראל כפיצוי וכתחליף להרס החיים באירופה בשואה.

ב. בשנים 1955-1960 נערכו מרידות כנגד השלטון הסובייטי של ברית המועצות במדינות מזרח אירופה, והעלייה לישראל הושפעה מהתסיסות הפוליטיות במדינות אלה.

מאוצות צפון אפריקה והמזרח התיכון

- א. הקמת מדינת ישראל היתה סיבה עיקרית לעליות מאוצות אלה בשנים הראשונות. בשנים 1948 – 1949 עלו לישראל 10% מאוכלוסיית היהודים שחיו באוצות אלה. חלק מן האוכלוסייה ראה בהקמת מדינת ישראל אות מבשר לבואו של המשיח.
- ב. לראשונה התרבו במדינות אלה סימנים של פגיעות ערבים ביהודים והדבר ערער את הביטחון העצמי של היהודים ואת יחסי השכנות הטובים עם האוכלוסייה הערבית. התעצמות הסכסוך בין ישראל למדינות ערב בעיקר לאחר מלחמת העצמאות החרפה את מצבם של היהודים באוצות ערב. שליחים ציוניים שפעלו במדינות אלה הזהירו מן הסכנה הנשקפת ליהודים.
- ג. תהליך הדה-קולוניזציה באוצות צפון אפריקה והמזרח התיכון – ההשתחררות הקולוניאליזם האירופי וקבלת העצמאות של המדינות חיזק את הלאומיות הערבית במדינות וגרם לערעור ביטחונם של היהודים. היהודים זוהו עם הגורמים הקולוניאליסטים, כי נהנו מזכויות יתר לעומת המוסלמים. היהודים, שפרנסתם הסתמכה על השלטון הקולוניאליסטי, נאלצו כעת לחפש מקורות פרנסה אחרים.

ד. שינוי בפעילותם של הארגונים הציוניים בארצות צפון אפריקה והמזרח התיכון – בעבר עסקו הארגונים הציוניים בחיזוק התרבות הציונית בקרב היהודים (לימוד השפה העברית בעיקר). לאחר מלחמת העולם השנייה השתנתה עמדת ההנהגה הציונית בקשר לחשיבות שילובם של יהודי ארצות האיסלאם בהגשמה הציונית. הארגונים הציוניים והכלל-יהודיים שפעלו בארצות האיסלאם החלו לעסוק בעידוד עליה יהודית למדינת ישראל ובארגונה.

סעיף ב'

ארגון העלייה ההמונית הצריך כספים רבים, ומדינת ישראל הסתייעה בארגונים יהודים עולמיים כמו הקונגרס היהודי העולמי וארגון הגיוינט. למרות זאת, העלייה ההמונית הציבה קשיים רבים בדרכה של מדינת ישראל, שהתמודדה עם קשיים כלכליים קשים בשנים הראשונות לקיומה. בהנהגת הישוב התנהל ויכוח לגבי נחיצותה של מדיניות העלייה ההמונית:

טענות בעד העלייה ההמונית:

- א. מטרת הציונות- קיבוץ גלויות, הקמת בית לעם היהודי כולו בארץ ישראל.
- ב. כמות היהודים בארץ ישראל חשובה בעת מלחמה.
- ג. כמות היהודים בארץ ישראל חשובה לשמירה על הצביון הדמוקרטי של המדינה.

טענות נגד העלייה ההמונית:

- א. בעיות כלכליות- תעסוקה, דיור, חינוך, אפשרויות קליטה מועטות.
- ב. מדינת ישראל נפגעה קשות כתוצאה ממלחמת העצמאות ודרוש זמן לשקם אותה כדי שתוכל לקלוט עליה המונית.
- ג. עיצוב אופי החברה- רצון ליצור חברה איכותית, יצרנית במדינת ישראל.
- ד. דעות קדומות וסטריאוטיפים כנגד יהודי ארצות האיסלאם.
- ה. לא נשקפת סכנה ליהודים במדינות אלה.

לאחר גל העלייה הראשון, הוחלט, למרות ויכוחים והתנגדויות, לקבוע סדרי עדיפויות לגבי העולים. הדבר נבע ממספר גורמים:

- העובדה שמצבם הביטחוני של היהודים באותן ארצות לא היה חמור.
 - גודלן של הקהילות.
 - קשיי הקליטה של העולים שהגיעו בשנים הקודמות והרצון להתאים את היקף העלייה ליכולת הקליטה של הארץ.
- בעלי העדיפות לעלייה היו מבין המועמדים לעליית הנוער, מבין חלוצים וגרעינים התיישבותיים, ומבין בעלי מקצוע עד גיל 35.

יחידת מבוא: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 23-25

שאלה מספר 23

הגורמים לסיום המנדט הבריטי:

- תדמיתה של בריטניה בעולם נפגעה כתוצאה מיחסה ליהודים.
- נוצרה מתיחות בין בריטניה וארה"ב בנושא פתרון בעיית העקורים.
- לחץ האופוזיציה ודעת הקהל בבריטניה לצאת מא"י.
- השהייה בארץ ישראל הפכה לבעיה כלכלית וצבאית עבור בריטניה, שיצאה חבולה ממלחמת עולם שנייה.

שאלה מספר 24

בריה"מ תמכה בהצעת החלוקה שהתקבלה בכ"ט בנובמבר 1947 מהשיקולים הבאים:

- רצון לסלק את בריטניה מהאזור על רקע המלחמה הקרה.
- בריה"מ האמינה שאם תקום מדינה יהודית, תהייה לה בעלת ברית באזור.
- רצון להצטייר כמדינה המסייעת לעמים חלשים.

שאלה מספר 25

נימוקים בעד ההכרזה על הקמת מדינה:

- הזדמנות בלתי חוזרת- עכשיו או לעולם לא
- ניתן לגייס צבא על פי חוק.
- להעלות את מורל הלוחמים (נפילת גוש עציון)
- אם מדינות ערב יפלו הם יתקפו מדינה ריבונית.

השיקולים נגד ההכרזה:

- מדינות ערב יצטרפו למעגל המלחמה. היישוב יתקשה להתמודד.
- לא כולם יקבלו את מרותו של בן גוריון.
- ארה"ב הזהירה שלא תתמוך בצעד זה.